

Yunet López repentista kubatarra, atzean Dana Sofua Limón huastecarra duela.

ESKOLEK ITZULI DIETE EMAKUMEEI TRADIZIOAK ISILDUTAKO AHOTSA

Uztailaren 11tik 16ra inprobisatzaileen Kulturarteko Topaketak egin dira bigarren ez Euskal Herrian, lehen aldi hartatik 13 urtera. Mintzolak antolatu ditu, Donostia2016 Kultur Hiriburutzaren babesean. Transmisioa, hizkuntza gutxituak eta genero ikuspegia ardatz hartuta, goizean jardunaldi akademikoak egin dira eta arratsaldean emanaldiak. Herri bakoitza mundu bat izanik ere, emakumeak urratzen ari diren bidea bera dela ondorioztatzen dezakegu Kuba, Huasteca, Gales, Mallorca eta bertako inprobisatzaileen bizipenak entzunda.

Estitxu Eizagirre Kerejeta

@eeizagirre

ARGAZKIAK: DANI BLANCO

Yunet Lópezek sehasatik jaso zituen laute instrumentua eta dezima. Bere sehaska Kubako etxe oso berezian tokatu: birraitona zuen Rigoberto Rizo Maldonado repentista handia. 1940ko hamarkadan edo “repentismoaren urrezko aroan” nagusi ziren inprobisatzaileak etxean ezagutu zituen. Lópezek, uztailaren 12an emandako hitzaldian, umore handiz kontatu zuen etxekoek bere dohaina nola deskubritu zuten: “Inork ez zekien nik inprobisatu nezakeenik, eta oso berandu jakin zuten. Zergatik? Neskatoa nintzelako. Gure etxeko arretoa guztia nire lehengusuarengan jarria zegoen: mutikoak 10 urte bete zituenerako egin zioten bere dezima, ikasi zezan...”. Bere ikastetxean lehen saio bat egin zuten repentismo tailerrerako ikasleak erakartzeko, baina berak ez joatea erabaki zuen, “nahiago izan nuen film bat ikusi”. Gelara itzuli zenean, ordea, erraz asko osatu zuen dezima: “Niri inork ez zidan erakutsi behar neurrik, ezta zerk zerekin errimatu behar zuen ere. Etxetik, entzunaren entzunez, barneratuta nuen”.

Repentismo tailerrean Alexis Díaz Pimentia izan zuen irakasle, Kubako inprobisazioaren ikas metodoaren sortzaile eta repentista handia. Jarraian, berak ere repentista tailerrean irakasteari ekin zion: “Hazten joan ahal, lehengusu hura musikari bihurtu da eta inprobisatzaile ni. Birraitonarekin behin bakarrik kontatu nuen: repentismo tailerreko ikasturte bukaerako nire oparia izan zen ikasle bakoitzarekin gure etxean dezima bat kantatzea, eta bukaeran birraitonak esan zuen berak ere kantatuko zuela. Berak egin zidan niri oparirik handiena”.

Lehen tradizioetik gaurko tailerra

Lópezek esperientziak ongi islatu dezake munduko txoko bakoitzeko emakumeek jendaurerako inprobisazioan egiten diharduten bidea: etxean belaunaldiz belaunaldi transmititu den tradizio maskulinoan zirrikitu bat zabalitzea, tailerrek edo eskolak sortzen dituzten testuinguru parekideagoak baliatuta. Halaxe kontatuko zuen Arantzazu Loidik uztailaren 12ko hitzaldian, Al-

meneko bertso eskolaz, alegia, lehen bertso eskolen esperientziaz ari zirela: “Gure irakasleek bat gehiago izan nendin zaindu zuten. Taldearen babesa ere niretzat oso garrantzitsua izan zen, kantu-lagunak lehendik nituen lagun min. Txapelketara joaten hasi ginenean, han bai, arduratu ziren ni neska nintzela oroitarazten”. Loidik eta Jon Sarasuak bertso eskola haietatik irakasleen pasioa azpimarratu zuten, “eurei hainbeste gustatzen zitzaiena guri erakutsi nahi ziguten. Teknikaz ezagutza handirik izan gabe”.

Antzeko iruditu dakiguke Rebecca Limón, Dana Sofua Limón eta Diana Lauraren ikasketen prozesua: Mexiko DFkoak izanik, egun batean huapango tailerrerako pausoak eman zituzten. “Huapangoa musika indigena eta flamenkoaren arteko nahasketa da” azaldu zuten, hauek ere, uztailaren 12an. Hitz eta musika finkoak ditu, baina batzuetan *son huasteco* deritzaion bat-bateko estrofak kantatzen dituzte. “Huapangoa belaunaldiz belaunaldi transmititzen da, baina gu hirikoak gara eta gure gu-

Goiko eta erdiko argazkietan Tabakaleran egindako saioaren irudiak. Beheko argazkian uztailaren 13ko mahai-ingurua: Ainhoa Agirreazaldegia, Karen Owen, Maria Isabel Servera, Rebeca Limón, Yunet López, Maialen Lujanbio eta Miren Amuriza.

E. EIZAGIRRE

rasoek ez zuten musika hau ezagutzen. Kasualitatez topo egin genuen gure irakaslearekin. Eskolatu gabea da, baina oso jakintsua, bizitzaz asko dakielako. Eta gure kulturarekiko maitasuna helarazi digu. Entsegu bakoitzean kontatzen zigun bere esperientziaren bat, esaterako, bere garaian oinez bide luzea egin behar izaten zuela emanaldietara joateko eta horregatik saiitzen zela joandako lekuan ahalik eta gehien ikasten. Ez digu teknikaririk irakatsi, 'jarri hatza hemen, jarri hatza han' soilik esaten zigun, eta guk jo, soinu ona atera arte".

Tailerrek inprobisazioaren biziraupe-nerako gako direla argi dute: "Gazte askok huapangoa jotzen dugu, baina oso arraroa da trobatzen, inprobisatzen ikustea. Inprobisadoreak zaharrak dira eta hiltzen ari dira. Horretaz jabetuta, tailerrek ireki dituzte, eta guk ere hor ikasi dugu. Baina inprobisadore askok nahia- go du ez besteei irakastea, 'niri ikastea hainbeste kosta bazait zuri ere kostako zaizu!' pentsatzen dute". Tailerrek zabal- du dietela emakumeei oholtzarako atea kontatu zuten: "Lehen gizonena zen huapangoa, emakumeek dantza egiten zuten oholtzapean. Tailerrek hori aldatu dute, orain emakumeen ahotsa ere entzuten da, eta egun tailerretan emakume gehia- go dago gizonak baino".

Tailerretan hamalau, oholtzaratu eta lau

Maria Isabel Serverak umore handiz kontatu zuen uztailaren 13ko mahai- inguruan Mallorcako glosadore emaku- meek ez dutela kontzientzia kolekti- borik garatu oraindik, "bi bakarrik garelako". Etorkizunean du esperantza, ordea: "Tailerretan parte-hartzea ore- katuago dago, erdi eta erdi izango gara". Zergatik diren bi bakarrik? Azalpena ezagun egingo zaio irakurleari: "Glosa- ren testuingurua oso maskulinoa zen, gaez eta tabernetan kantatzen zen, eta hor emakumeek ez zuten sarbiderik. Tradizioek gauza on eta txarrak ema- ten dizkigute, eta hau da horietako bat. Katalunian egoera ezberdina da: trans- misio naturala eten egin da, eta kanta- ri zaharrak erreferentzia hartu arren, berrasmatu egin dute. Horren ondorioa da aurtan egin duten sariketako parte hartzea: 8tik 5 emakumeak izan dira".

Kuban ere bere tailerrean gehien- goa neskantilak direla kontatu zuen mahai-inguru berean Lópezek, "baina

oholtzarako pausoa ematerakoan, zenbakiak irauli egiten dira". Miren Amurizak horrela azaldu zuen atzerakoa: "Iristen da adin bat bertsolaritza jolasa baino zerbait serioago bilakatzen dena eta nerabezaroarekin gurutzatzen da. Etapa kritikoa izaten da eta neska askok atzera egiten dute. Zer gertatzen da une horretan? Bakoitzak bere beldur eta mugak dauzkagula. Muga hori gainditu dugunok, urteekin beste inprobisatzaile emakumeekin hitz egitean jabetzen gara norberaren beldurrak ez zirela norberarenak, denek bizi izan ditugula. Horregatik da garrantzitsua inprobisatzaile emakumeak elkarrekin biltzea eta gauza hauez hitz egitea. Horrela, atzetik datozei ere bidea errazteko aukera daukagu. Bi bideak egin behar dira, kolektiboa eta bakoitzak berea".

"Garai interesgarrian"

Inprobisazio emanaldi bateko emakume bakarra izateak dakartzan ondorioez aritu ziren. Nagusia: emakumeen bozgorailu bihurtzen dela inprobisatzaile hori, emakume arketipikoa irudikatzen duela, "emakumea" (bat eta bakarra bailitzan). Eta horrek oso bide estua uzten duela norberaren ahotsa garatzeko. Maialen Lujanbiok pozik azaldu zuen Euskal Herrian panorama aldatzen ikusten duela: "Emakume bertsolari kopurua zabalduz doa eta oso emakume desberdinak dauzkagu plazan: duela 40 urte onargarri izango ez lirakeen perfilak ere bai, gainera. Emakume ezberdinak izateak dakar diskurtso, iritzi, kantakera desberdinak plazaratzea. Horregatik, emakumeen arketipo izan den emakume bertsolari hori erlaxatu daiteke, mezu hori emakume gehiagok emango dutelako, eta has gaitezke emakumeen ñabardurak lantzen, ez beti korrekto agertzen, alde itsusiagoak taularatzen... Sortzaile bezala sekulako laisatasuna ematen du, eta sormenerako abaniko kreatiboa zabaltzen".

Poesiak ez du generorik, baina...

Karen Owen da Galesen jendaurrean poesia inprobisatua deklamatzan duen emakume bakanetakoa. Generoa gainditzearen alde mintzatu zen: "Poema irakurtzean inoiz ez dut galdetzen gizon edo emakumeak eginga den. Batzuetan, tradizio maskulinoaren barruan, poesieki darien matxismo eta testosteronaren erdian, galdetzen dut, non geratu da senti-

ZER GERTATZEN DA BERTSOLARIA EMAKUMEA DENEAN?

Jone Miren Hernandezek uztailearen 13an eman zuen hitzaldia. 2008tik ari da bertsolaritza genero ikuspegitik aztertzen, eta argitaratzeaz du bere ikerlana. 1990eko hamarkadan hasi ziren bertsolaritza ikuspuntu horretatik aztertzen duten ikerketak agertzen, eta Hernandezek azaldu zuen denetan bade-la elementu komun bat: "Translazio bat egiten dutela, gizarteko genero sistemak bertsolaritzan nola islatu diren aztertzen dute". Berak, berriz, Carmen Larrañagak 1994an egin zuen bezala, bertsolaritzaren barruko ikuspegitik aztertu ditu genero elementuak. Bertsoa abiapuntu hartuta, hiru eremu hauek seinalatu zituen:

Bertsoa marko komunikatibo gisa. Joseba Zulaikaren kontzeptua hartu du Hernandezek oinarri: "Zulaikak aipatzen du bertsoak eremu berezi bat sortzen duela, beste marko komunikatibo bat, eta marko horretan, normalean esaten ez direnak esaten direla. Batzuetan oso jakintzat ditugun gauzak ez ditugu egunerokoan esaten, euskaldunak garela eta abar. Bertsoan bai. Gainera, bertsolariak aukera du komunitateari hitz egiteko eta komunitatearen izenean hitz egiteko ('herriaren ahotsa' izateko). Bertsolaria hitzaren, boterearen, kudeatzaile da marko honetan". Jarraian, generoari lotutako

galderak pausatu zituen: "Emakumeak begiratuak izateko eta begira egoteko dira sozializatuak, eta ez euren begiradaren jabe izateko. Hori arazo da kudeatzaile izateko. Bestalde, zergatik ezin du eremu komunikatibo ezohiko horrek emakume/gizon dikotomia ezabatu? Posible da bertsoan bizikleta eta behi izatea, baina generoari buruzko gauza batzuk gainditzea ez. Zergatik?".

Bertsoa eta talde identitatea. Marko komunikatibo berezi horretan, bertsolariak elipsiak kudeatzen dituela azaldu zuen (jakinak diren kontu horiek aipatu gabe utziz). Publikoak paper aktiboa duela gogorarazi zuen, hari dagokiola bertsolariak elipsian utzitakoa betetzea. Baina, "publikoak zer du hutsune horiek betetzeko? Tradizioa. Eta gure tradizioan emakumeak ez du hitzik izan".

Bertsoa ikur moduan, gizarte lotura moduan. "Bertsoa hitzen trukea da. Hitzak boterea irabazi dezan, publikoaren kontsentsua edo adostasuna lortu behar du. Zer gertatzen da bertsoan genero ikuspegia azaleratzen denean? Zer gertatzen da partekatutako ez diren emozio edo nahiak mahai-gainean jartzen direnean? Halakoetan, emakume bertsolaria sortzen diren deserosotasunen kudeatzaile da".

beratasuna? Ez du zerikusirik generoarekin, poetarekin du zerikusia. Poesiak zer sentimendu eragiten dizkidan, hori da begiratzen dudana. Izan ere, metrika eta errimaz gain, ez dugu ahaztu behar bihotza, bihotzak helarazten gaitu publikoarengana. Baina poemak ez du generorik". Azken esaldi honekin bat egin zuten munduko beste txokoetako inprobisatzaileek, baina Lujanbiok afera konplexuagoa dela zehaztu zuen: "Ados, bertsoak ez dauka generorik, inporta duena bertso ona da. Baina esaldi horretan testuinguru falta da. Bertso ona bada inporta duena, gakoak litzateke zer den bertso ona, eta hor hasiko ginatke testuinguruarekin talkan eta galderak

sortuko lirateke. Bertsin entzuten diren ahots guztiak, bertsoa ematerakoan konfiantza eta sinesmen bera duten denek, ez baldin bada, nondik datorren heziketa hori... Bat-batekotatasuna ezin da testuingurutik kanpo aztertu. Emakumeak emakume bezala dituen zailtasunak testuinguruari lotuta daude. Obra da inporta duena, baina norbaitek sortzen du, eta hargatik era batera jasotzen edo entzuten da".

Uztailearen 13ko mahai-inguruan, munduko emakume inprobisatzaileek bizipenak partekatu ostean, arratsaldean, oholtza partekatu zuten. Tabakalerako saio hura ere bizipenetatik hobe aditu zitekeen, hitz hutsetatik baino. ■